

РОЗДІЛ 9

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.135

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/151>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ ПУНКТУ 10 ЧАСТИНИ 1 СТАТТІ 284 КПК УКРАЇНИ

CERTAIN ISSUES OF CLOSING OF CRIMINAL PROCEEDINGS ON THE BASIS OF CLAUSE 10 PART 1 ARTICLE 284 CPC OF UKRAINE

Благодир А.А., к.ю.н.,
доцент кафедри відновного правосуддя та приватної детективної діяльності
Національний університет водного господарства та природокористування

Благодир С.М., к.ю.н.,
доцент кафедри відновного правосуддя та приватної детективної діяльності
Національний університет водного господарства та природокористування

Благодир В.С., к.ю.н.,
адвокат м. Івано-Франківськ

Стаття присвячена розгляду питань, пов'язаних з дослідження окремих положень, що стосуються закриття кримінального провадження на підстав п.10 ч.1 ст.284 КПК України.

Звернена увага на те, що Законом України від 03 жовтня 2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» до КПК України були внесені істотні зміни, що стосуються закриття кримінального провадження. Зокрема, частину 1 статті 284 КПК України доповнено пунктом 10, яким встановлено, що кримінальне провадження закривається в разі, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.

Зазначена новела широко застосовується на практиці, особливо на стадії підготовчого судового засідання. Нажаль, правозастосовна практика свідчить про те, що не завжди правильно тлумачиться положення закону щодо закриття кримінального провадження на підстав п.10 ч.1 ст. 284 КПК України.

Зроблено висновок про те, що Законом чітко встановлено, що в межах строку досудового розслідування обвинувальний акт має бути безпосередньо направлено на адресу суду. Направлення кримінального провадження до суду поза строками досудового розслідування є істотним порушенням вимог КПК України, яке має наслідком закриття кримінального провадження, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи. Суди першої, апеляційної та касаційної інстанцій зобов'язані закрити кримінальне провадження, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи. У разі встановлення судом обставин, які вказують на необхідність закриття кримінального провадження, його рішення має бути належним чином мотивоване, а відповідні висновки суду мають бути підтверджені доказами, безпосередньо дослідженими в суді першої інстанції. Обов'язок доведення чи спростування обставин, які є підставою для закриття кримінального провадження, покладається на сторони кримінального провадження.

Ключові слова: суд, судове засідання, кримінальне провадження, закриття провадження, доказування, змагальність.

The article is devoted to the consideration of issues related to the research of certain provisions related to the closing of criminal proceedings on the basis of item 10 clause 10 part 1 of article 284 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Attention is drawn to the fact that the Law of Ukraine dated October 3, 2017 "On Amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and other legislative acts" made significant changes to the Criminal Procedure Code of Ukraine related to the closure of criminal proceedings. In particular, part 1 of Article 284 of the Criminal Procedure Code of Ukraine is supplemented by clause 10, which establishes that criminal proceedings are closed in the event that the period of pre-trial investigation determined by Article 219 of this Code has expired after the person was notified of the suspicion, except in the case of notification of the person suspected of committing a serious or especially serious crime against the life and health of a person.

This novel is widely used in practice, especially at the stage of the preparatory court session. Unfortunately, law enforcement practice shows that the provisions of the law regarding the closing of criminal proceedings on the grounds of clause 10 part 1 of Article 284 of the CCP of Ukraine are not always correctly interpreted.

It was concluded that the Law clearly establishes that within the period of pre-trial investigation, the indictment must be sent directly to the address of the court. Referral of criminal proceedings to the court outside the terms of the pretrial investigation is a significant violation of the requirements of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which has the consequence of closing the criminal proceedings, except in the case of notifying a person of suspicion of committing a serious or especially serious crime against a person's life and health. Courts of first instance, appeals and cassation are obliged to close criminal proceedings if, after notification to a person of suspicion, the period of pre-trial investigation defined by Article 219 of this Code has expired, except in the case of notification to a person of suspicion of committing a serious or especially serious crime against person's life and health. If the court establishes circumstances that indicate the need to close the criminal proceedings, its decision must be properly motivated, and the relevant conclusions of the court must be confirmed by evidence directly examined in the court of first instance. The obligation to prove or disprove the circumstances that are the basis for closing the criminal proceedings are putted on the parties of the criminal proceedings.

Key words: court, court session, criminal proceedings, closure of proceedings, evidence, competition.

Вступ. Відсутність дієвих заходів боротьби з кримінальними правопорушеннями, особливо з тяжкими злочинами, підриває авторитет демократичних інститутів будь-якої держави, негативно впливає на моральний стан суспільства, загрожує процесам розвитку державності.

За часи незалежності в Україні проведені системні реформи, направлені на зміцнення демократії й створення правової держави. Намагання України стати органічною частиною Європейського Союзу зумовлює необхідність здійснення значних кроків направлених на покращення діяльності органів, які зобов'язані вести боротьбу зі злочинністю, в тому числі і органів досудового розслідування та суду.

Важливим питанням, яке суттєво впливає на захист прав учасників кримінального судочинства, був і залишається інститут закриття кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Це питання постійно знаходиться в полі зору науковців. До нього звертались в своїх роботах такі вчені як Л. Б. Алексєєва, В. П. Бахін, Л. М. Володіна, В. І. Галаган, Ю. М. Грошевий, П. М. Давидов, А. Я. Дубинський, М. В. Жогін, Л. М. Карнеєва, С. Г. Келіна, О. М. Ларін, Л. М. Лобойко, В. З. Лукашевич, А. О. Ляш, В. Т. Маляренко, Р. І. Матюшенко, Г. М. Мінковський, М. М. Михеєнко, Д. Я. Мирський, П. П. Михайленко, Я. О. Мотовіловкер, В. Т. Нор, Н. З. Рогатинська, Г. В. Рось, В. М. Савицький, З. Д. Смітєнко, П. Л. Степанов, М. Г. Стойко, М. С. Строгович, П. І. Тарасов-Родіонов, Ю. М. Ткачевський, Л. Д. Удалова, Ф. Н. Фаткуллін, Г. І. Чангулі, В. Я. Чеканов, М. О. Чельцов, В. П. Шибіко, С. А. Шейфер, М. Є. Шумило, Н. А. Якубович та ін.

Проведений аналіз наукових праць засвідчує, що ці дослідження сприяли удосконаленню процесуальної практики, однак загалом проблема закриття кримінального провадження потребує більш повної та всебічної розробки, зокрема це стосується питання закриття кримінального провадження на підстав п.10 ч.1 ст.284 КПК України.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження окремих питань, що пов'язані із закриттям кримінального провадження на підстав п.10 ч.1 ст.284 КПК України та формулювання авторської позиції щодо вирішення наявних теоретичних і практичних питань.

Результати дослідження. Згідно зі статтею 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1].

Виконання цих завдань залежить від чіткої регламентації процесуального порядку проведення кримінального судочинства та від правильного застосування правових норм.

Законом України від 03 жовтня 2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [2] до КПК України були внесені істотні зміни, що стосуються закриття кримінального провадження. Зокрема, частину 1 статті 284 КПК України доповнено пунктом 10, яким встановлено, що кримінальне провадження закривається в разі, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового

розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.

Зазначена новела широко застосовується на практиці, особливо на стадії підготовчого судового засідання.

Зверталася увага на те, що відповідно до статистики відсоток прийнятих на території України рішень серед загальної кількості рішень про закриття кримінальних проваджень на стадії підготовчого судового засідання, відповідно до вказаного пункту, становить понад 6 %, тобто в багатьох випадках у разі наявності підстав суди задовольняють клопотання сторони захисту про закриття кримінального провадження на підставі пункту 10 статті 284 КПК України [3].

Нажаль, правозастосовна практика свідчить про те, що не завжди правильно тлумачиться положення закону щодо закриття кримінального провадження на підстав п.10 ст. 284 КПК України.

В окремих випадках ставиться під сумнів можливість закриття кримінального провадження, за вказаною підставою, судами різних інстанцій.

Наприклад, в процесуальних документах, якими оскаржуються рішення судів, сторона обвинувачення зазначає, що суд першої інстанції позбавлений можливості закрити кримінальне провадження з підстави закінчення строку досудового розслідування, так як згідно п. 10 ч. 1, ч. 4 ст. 284 КПК України це є прерогативою прокурора.

Така позиція не відповідає вимогам закону, оскільки повноваження суду закрити кримінальне провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України під час підготовчого судового засідання прямо встановлено ст. 314 КПК України. Зокрема п.2 ч.3 КПК України передбачено, що у підготовчому судовому засіданні суд має право закрити провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4-8,10 частини першої або частини 2 статті 284 цього Кодексу

Аналогічна правова позиція викладена у рішеннях Верховного Суду.

Так у постанові від 01.07.2021 суд касаційної інстанції зазначає, що вводи прокурора про відсутність повноважень у суду першої інстанції закрити кримінальне провадження з підстав передбачених п.10 ч.1 ст.284, оскільки це є прерогативою прокурора, є неприйнятними. Таким чином, суд першої інстанції правомірно закрити кримінальне провадження у зв'язку з тим, що після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України [4].

У ухвалі від 15.03.2021 Верховний суд звертає увагу на те, що підготовче судове засідання у суді першої інстанції є складовою судового провадження, під час якого суд вправі приймати рішення, віднесені до його компетенції на цій стадії судового процесу приписами ст. 314 КПК України [5].

В інших випадках сторона обвинувачення ставить під сумнів можливість суду апеляційної та касаційної інстанції приймати рішення про закриття кримінального провадження за цією підставою.

Зазначені спори спростовані висновком щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, сформованим у постанові Верховного Суду від 15.09.2021, в якому зазначено: «Кінцевим моментом строку досудового розслідування є його закінчення, яке, як етап кримінального провадження, законодавець пов'язує у часі зі зверненням з обвинувальним актом до суду (його фактичним направленням). А тому в межах строку досудового розслідування обвинувальний акт має бути не лише складено, затверджено та вручено, а й безпосередньо направлено на адресу суду.

Перевірка судом першої інстанції у підготовчому провадженні дотримання прокурором вимог, передбачених

статтями 291, 293 КПК, а також виконання ним приписів статті 219 КПК в частині направлення обвинувального акта у строки досудового розслідування є передумовою набуття підозрюваним у вчиненні злочинів, які не є тяжкими чи особливо тяжкими проти життя та здоров'я особи, процесуального статусу обвинуваченого стосовно якого, відповідно до частини 1 статті 337 КПК, має здійснюватися судовий розгляд.

Направлення прокурором обвинувального акта після закінчення досудового розслідування до суду поза межами строків досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів, які не є тяжкими чи особливо тяжкими проти життя та здоров'я, виключає набуття особою процесуального статусу обвинуваченого (підсудного), а, отже, унеможливує розгляд в суді кримінального провадження по суті та тягне за собою закриття кримінального провадження на підставі пункту 10 частини 1 статті 284 КПК.

З огляду на положення п. 1 ч. 2 статті 412 КПК, яка передбачає у будь-якому разі скасування судового рішення, якщо за наявності підстав для закриття судом провадження у кримінальній справі його не було закрито, статті 415 КПК, яка визначає підстави для призначення нового розгляду в суді першої інстанції, статті 417 КПК, яка уповноважує суд апеляційної інстанції закрити кримінальне провадження у разі встановлення усіх без виключення підстав, передбачених статтею 284 КПК, статті 440 КПК, яка надає такі ж повноваження суду касаційної інстанції, у разі встановлення обставини, передбаченої пунктом 10 частини 1 статті 284 КПК, суд апеляційної чи касаційної інстанцій зобов'язаний скасувати судові рішення нижчих інстанцій і закрити кримінальне провадження» [6].

Ще одним досить актуальним, на наш погляд, є питання щодо обсягу інформації, яка підлягає дослідженню під час прийняття рішення про закриття кримінального провадження на стадії підготовчого судового засідання. Пов'язане воно з вимогами зазначеними в ч. 4 ст. 291 КПК України, якими чітко визначено перелік матеріалів, що додаються до обвинувального акту, який направляється до суду. До них належать: 1) реєстр матеріалів досудового розслідування; 2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування; 3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування (крім випадку, передбаченого частиною другою статті 297¹ цього Кодексу); 4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного; 5) довідка про юридичну особу, щодо якої здійснюється провадження, у якій зазначаються: найменування юридичної особи, її юридична адреса, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дата і місце державної реєстрації.

Надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється.

Виходячи із змісту цієї норми можна зробити висновок про те, що суд першої інстанції під час підготовчого судового засідання позбавлений можливості отримувати інші матеріали, тому повинен приймати рішення виключно на підставі дослідження інформації зазначеної в обвинувальному акті та додатків до нього.

Однак такий висновок суперечить вимогам закону та правозастосовній практиці.

В переважній більшості випадків встановити обставини, які вказують на порушення вимог КПК України, наслідком яких є закриття кримінального провадження, неможливо без дослідження документів, які не входять в перелік визначений ч.4 ст. 291 КПК України.

Зміст положень п. 2 ч. 3 ст. 314 та п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України дає підстави стверджувати те, що необхідність закриття кримінального провадження законом пов'язується виключно з фактом закінчення строку досудового розслідування.

Рішення про закриття кримінального провадження, передбачене п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК України, у разі встановлення судом першої інстанції відповідних обставин, має бути належним чином мотивоване, а такі висновки суду мають бути підтверджені доказами, безпосередньо дослідженими в суді першої інстанції.

Очевидно, що дотримання принципу безпосередності дослідження доказів судом першої інстанції у такому випадку є обов'язковим.

У свою чергу положеннями ст. 94 КПК України передбачено, що суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

Слід також зауважити, що згідно з частинами 1, 2 та 6 ст. 22 КПК України кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом. Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим Кодексом. Суд, зберігаючи об'єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків.

Таким чином обов'язок доведення або спростування обставин, що стосуються закриття кримінального провадження за вказаною підставою, покладається на сторону захисту та сторону обвинувачення.

Суд, в свою чергу, повинен сприяти сторонам у забезпеченні можливості отримати та надати суду документи, що підлягають дослідженню під час підготовчого судового засідання. Також суд, згідно з п.4 ч.2 ст.315 КПК України, за клопотанням сторін, або з власної ініціативи, має право витребувати певні речі чи документи, в тому числі і ті, які стосуються встановлення обставин щодо закриття кримінального провадження.

Висновки. Законом чітко встановлено, що в межах строку досудового розслідування обвинувальний акт має бути безпосередньо направлено на адресу суду. Направлення кримінального провадження до суду поза строками досудового розслідування є істотним порушенням вимог КПК України, яке має наслідком закриття кримінального провадження, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.

Суди першої, апеляційної та касаційної інстанцій зобов'язані закрити кримінальне провадження, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи.

У разі встановлення судом обставин, які вказують на необхідність закриття кримінального провадження, його рішення має бути належним чином мотивоване, а відповідні висновки суду мають бути підтверджені доказами, безпосередньо дослідженими в суді першої інстанції. Обов'язок доведення чи спростування обставин, які є підставою для закриття кримінального провадження, покладається на сторону кримінального провадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13 березня 2012 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n389> (дата звернення: 11.10.2022).
2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів. Закон України від 03 жовтня 2017 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19/sp:max50:nav7:font2#n212> (дата звернення: 10.10.2022).
3. Особливості закриття кримінального провадження та нормативне забезпечення цього процесу стадії підготовчого судового засідання URL: <https://dixilex.com/1258-2/> (дата звернення: 12.10.2022).
4. Постанова Верховного Суду від 01 липня 2021 у кримінальній справі №752/3218/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98146645> (дата звернення: 14.10.2022).
5. Ухвала Верховного Суду від 15 березня 2021 року у кримінальній справі №676/6116/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95533252> (дата звернення: 14.10.2022).
6. Постанова Верховного Суду від 15 вересня 2021 у кримінальній справі №711/3111/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99687323> (дата звернення: 14.10.2022).